

بررسی تطبیقی نقض حریم خصوصی در حقوق ایران

علی دست مرد، دکتر محسن لعل علیزاده، دکتر مهدی کریمی

چکیده

حریم خصوصی از مفاهیم مهم در مسائل حقوقی امروزی است. از این روی حمایت از این حق از ضرورت های جدید حقوقی است که با رشد و توسعه فن آوریهای نوین اهمیت ویژه ای یافته است. حمایت های مدنی از حریم خصوصی و حمایت از افراد در برابر انواع شیوه های نقض آن، بخش جدایی ناپذیر حمایت از حریم خصوصی است. حمایت از این حق، شرایط لازم برای رشد و تکامل شخصیت افراد را فراهم می آورد و به انسانها اجازه می دهد تا در خلوت های ذاتی یا قراردادی خود، افکار و اعمال خویش را مورد محاسبه قرار دهند. حریم خصوصی با کرامت انسانی ارتباط تنگاتنگ دارد. به همین دلیل، حق حریم خصوصی یکی از مصادیق مهم حقوق بشر شناخته می شود و در بسیاری از اسناد بین المللی راجع به حقوق بشر، نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های بنیادین، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه اسلامی حقوق بشر به غیر قابل تعرض بودن آن تصریح شده است. نظام های حقوقی مختلف جهان به شیوه های گوناگون این حمایت های مدنی را در قوانین خود اعمال کرده اند. در حقوق ایران علی رغم وجود مبانی جدی و کافی حقوقی برای حمایت از این حق، لیکن تاکنون قانون جامع در این زمینه به تصویب نرسیده است. از این رو حقوق ایران در این رشته از حقوق نیازمند تحول و قانونگذاری است. منابع مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی را میتوان در قرآن و فقه و در برخی قوانین مشاهده کرد، ولی قانونی که به صراحت درباره حریم خصوصی و انواع و موارد نقض و شیوه های جبران آن باشد، وجود ندارد. زیان های وارده ناشی از نقض حریم خصوصی در بعضی موارد مادی و در بیشتر موارد معنوی هستند. این خسارات در نتیجه لطمه به جان و یا عواطف و احساسات و آبروی افراد حاصل می شوند که باید به شیوه های مقتضی جبران شوند. ارزیابی انواع مختلف ضررها متفاوت بوده و اقدامات تأمینی برای دریافت و وصول آن، از مسائل مهم به شمار می روند، تا متضرر از نقض حریم خصوصی، بتواند با تمسک و توسل به آنها خسارات وارده بر خود را جبران کند و ضرر غیرقابل جبران نباشد.

کلید واژه: حریم خصوصی، مسئولیت مدنی، حقوق معنوی، اسرار تجاری، شیوه های جبران، خسارت معنوی.

مقدمه :

با آنکه مطالعه تاریخی نشان می‌دهد مسئله حریم خصوصی کم و بیش در همه جوامع مطرح بوده است. اما دغدغه حمایت از حریم خصوصی از دغدغه‌های جدی جوامع و اجتماعات امروز و زاییده تحولات مختلف سده اخیر است که در همه جوامع به وقوع پیوسته یا در حال وقوع است. در سالهای اخیر در کشور ما پدیده‌هایی چون اینترنت، موبایل، دوربینهای کنترل و مدار بسته و دسترسی آسان به اطلاعات و ارتباطات، رواج گسترده یافته است و اشخاصی با دسترسی به اطلاعات دیگران و ذخیره سازی آنها و یا با در اختیار گرفتن فیلمهای خصوصی و خانوادگی و تکثیر و توزیع آنها و یا با نفوذ به حریم جسمانی و خلوت آنان باعث نقض حریم خصوصی افراد اجتماع شده و با این اعمال و رفتار خود، حیثیت، جان، مال و آبروی آنها و حتی خانواده هایشان را مخدوش و ملوک می‌نمایند. علی‌رغم ورود این فن‌آورها و استفاده های بسیاری که از آنها در قلمرو علوم مختلف می‌شود، قوانین ما با پیشرفت این پدیده‌ها تغییر نکرده است و در بسیاری از مسائل مربوط به نقض حریم خصوصی، یا قانونی وجود ندارد و یا قانون موجود کارآمد نمی‌باشد. همچنین پیرامون حریم خصوصی و انواع آن و موارد نقض آن، قانون خاصی به تصویب نرسیده است و هنگامیکه مسئله‌ای از این قبیل به وقوع می‌پیوندد دستگاه قضائی مجبور است از عموماً برای فیصله موضوع استفاده کند. مسائل و مواردی از این دست اینجانب را مجاب نمود تا به انجام این تحقیق مبادرت نمایم، تا بلکه زنگ خطری برای قانونگذاران و محققان و حقوقدانان که صد البته آن بزرگواران بر این موضوعات وقوف کامل دارند، باشد و منجر به تصویب لوایح و طرحهایی در رابطه با «حریم خصوصی» و مسوولیت‌های ناشی از نقض آن شود.

مفهوم حریم خصوصی

با آنکه در جوامع بشری و علوم اجتماعی و مباحث سیاسی، حقوقی و فلسفی عبارت «حریم خصوصی» استعمال و استفاده می‌شود. لیکن تاکنون تعریف جامع و مانعی از آن ارائه نشده است و هر کس با توجه به معیارهای خود تعریفی از «حریم خصوصی» کرده است. در سال ۱۸۹۰ میلادی یکی از قضات دادگاه عالی ایالات متحده آمریکا به نام «لوئیس براندایز» در مقاله‌ای با عنوان «حقوق مصونیت حریم خصوصی» برای اولین بار این مسئله را مطرح و آنرا حق افراد برای تنها بودن تعریف کرد. پس از این قضیه علما و صاحب نظران علم حقوق و علوم مرتبط با آن به این موضوع بسیار پراهمیت پرداخته و کتب و مقالاتی به رشته تحریر درآورده‌اند. البته پذیرش حریم خصوصی بعنوان یک حق انسانی ریشه تاریخی دارد. در انجیل، قوانین یهود و در چین باستان و قرآن کریم مصونیت‌هایی در این زمینه وجود داشته و دارد. برخی نویسندگان، سابقه این حق را به دوران رم و یونان باستان نسبت می‌دهند و منشأ آن را همان لزوم رعایت حق مالکیت نسبت به اموال مادی می‌دانند. حریم خصوصی، یکی از مصادیق حقوق شهروندی است و خلوتگاه انسانها محسوب می‌شود. مکانی که هیچ کس بدون مجوز حق ورود به آنرا ندارد. امروزه حریم خصوصی مفهومی چون، آزادی وجدان و اندیشه، کنترل بر جسم خود، داشتن خلوت و تنهایی در منزل و مکان خصوصی، کنترل بر اطلاعات شخصی، رهایی از نظارت‌های سمعی و بصری دیگران، حمایت از حیثیت و اعتبار خود و حمایت در برابر تفتیشها و تجسسها و رهگیریها را در بر دارد. حریم خصوصی یک حق است و این حق اساسی مرتبط با حفظ مقام انسان و دیگر ارزش‌هایی است که کرامت انسانی برای ما به ارمغان می‌آورد. بر پایه این حق یک شخص یا گروه می‌تواند با میل و سلیقه خود و با حداقل مداخله و ورود دیگران، زندگی کند. اینکه فرد چگونه لباس بپوشد و خود را آرایش و پیرایش کند، چگونه تفکر کند و نسبت به سیاست کشورش بیندیشد و مصادیق بسیار دیگر همگی، در حوزه حق حریم خصوصی است و ورود به این قبیل مقوله‌ها بدون اذن صاحب حق، نقض حریم خصوصی به حساب می‌آید.

۱- تام گرتی: «حریم خصوصی برای حقوقدانان بیش از هر چیز دیگری واجد ظرفیتی متلون و متغیر است».

۲- کمیته کلکوت انگلستان گفته است: «ما نمی‌توانیم جائی پیدا کنیم که تعریف قانع‌کننده و قانونی از حریم خصوصی بعمل آمده باشد». البته این کمیته اخیراً تعریفی از حریم خصوصی ارائه نموده که بعداً به آن می‌پردازیم.

۳- آرتور میلر: «تعریف حریم خصوصی دشوار است زیرا حریم خصوصی مفهومی بسیار مبهم و شکننده است».

۴- ویلیام بی‌نی: «حتی جدی‌ترین مدافعان حق حریم خصوصی باید اعتراف کنند که مشکلات جدی در تعریف ذات و قلمرو این حق وجود دارد». (انصاری، ۱۳۸۶، ص ۱۲)

در برخورد با حریم خصوصی دو گرایش کلی در حال حاضر به چشم می‌خورد.

۱- برداشت توصیفی: این برداشتها توصیف می‌کنند در فعل و واقع چه اموری بعنوان امور خصوصی شناخته می‌شوند.

۲- برداشت دستوری: این برداشت از ارزش حریم خصوصی و جنبه‌های حمایتی آن صحبت می‌کند. در هر یک از برداشتهای مذکور، بعضی اندیشمندان، حریم خصوصی را «نفع» و بعضی دیگر آنرا «حق» می‌دانند که باید جامعه یا قوانین از آن حمایت کند.

الف - معنای لغوی حریم خصوصی:

حریم به معنای آنچه که از پیرامون خانه و عمارت که بدان متعلق باشد، مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب است و خصوصی به معنای شخصی، داخلی، زندگی خصوصی اشخاص را در نظر می‌گیرد. کلمات حرم، حرمت، احترام، تحریم با حریم هم ریشه‌اند. از لحاظ حقوقی، حریم از حرمت به معنی منع است. زیرا تعرض دیگران به حق صاحب حریم ممنوع است. حریم نهر، حریم رودخانه، حریم دریا، حریم جاده، حریم ملک، حریم ریل راه آهن و ... از آن جمله‌اند.

ب - معانی اصطلاحی حریم خصوصی

۱- نظریه پردازان

الیس اسمیت ناشر مجله «حریم خصوصی» حریم خصوصی را بعنوان «تمایل هر کدام از ما به فضای فیزیکی که در آنجا ما بتوانیم آزاد از مزاحمت و تجاوز دیگران باشیم و در معرض شرمساری و پاسخگوئی نبوده و کنترل زمان و شیوه افشای اطلاعات شخصی در مورد خودمان در دست خودمان باشد» تعریف می‌کند.

ادوارد بلوستین، نقض حریم خصوصی را بعنوان اقدامی توهین‌آمیز نسبت به شرافت بشری قلمداد می‌کند. به اعتقاد او ورود در زندگی خصوصی افراد، شرافت فردی، حیثیت و تمامیت افراد را نابود ساخته، آزادی و استقلال فردی را مختل می‌کند.

توماس کولی یکی از اشخاصی است که حریم خصوصی را با تعبیر «حق نسبت به تنها ماندن» بکار می‌برد. ایشان حریم خصوصی را چنین تعریف کرده است:

«حق افراد، گروهها یا مؤسسات نسبت به اینکه برای خویشتن تعیین کنند که چه زمانی، چگونه و تا چه اندازه ای اطلاعات مربوط آنها به دیگران قابل مخابره باشد».

روت گویسن عقیده دارد که مفهوم حریم خصوصی از سه عضو مستقل ولی مرتبط تشکیل شده است که عبارتست از محرمانگی، ناشناس ماندن و تنهایی و خلوت. ویلیام پراسر که یکی از اساتید برجسته مسوولیت مدنی در امریکا است عقیده دارد که حریم خصوصی، متشکل از چهار نوع «نفع» متفاوت است که بوسیله یک نام مشترک به یکدیگر گره خورده‌اند و آن نام مشترک «تنها ماندن» است. تجاوز به این منافع، سبب مسوولیت مدنی است و به این مبنا چهار نوع خطای مدنی قابل توصیف است.

۲- منشور حریم خصوصی استرالیا

در مقدمه منشور حریم خصوصی استرالیا قید شده است که: «یک جامعه آزاد و دموکراتیک باید به خودمختاری شخص احترام بگذارد و قدرت دولت و سازمانهای خصوصی را به منظور ممانعت از مداخله آنها در این خودمختاری محدود نماید».

۳- کنفرانس نروژ

بندهای ۲ و ۳ اعلامیه حقوقدانان درباره حریم خصوصی در کنفرانس نروژ چنین می گوید: «بند ۲ - حق حریم خصوصی، حقی است نسبت به تنها ماندن، زندگی کردن با سلیقه خود و با حداقل مداخله دیگران و ...». البته در این بند جهت روشن شدن موضوع مصادیق حق حریم خصوصی، ۱۲ بند احصا شده است.

کنفرانس مذکور همچنین اعلام می کند که به یک حق مدنی نیاز است که محتوای آن عبارتست از صیانت از فرد در برابر ورود و مداخله دیگران، صداپرداری و تصویربرداری پنهانی از وی یا استراق سمع ارتباطات او، استفاده از مواد و مطالبی که با ورود غیرقانونی به حریم خصوصی فرد به دست آمده است یا هویت شخص را آشکار می سازد یا از او چهره کاذب ارائه می دهد یا وقایع خصوصی آزار دهنده او را افشا می سازد.

۴- شورای اروپا

شورای اروپا در قطعنامه ای چنین گفته است: «حق حریم خصوصی مربوط می شود به زندگی خصوصی، خانوادگی، مسکن، تمامیت جسمانی و روحی، آبرو، اعتبار و شهرت و حیثیت افراد، اجتناب از اینکه چهره ای کاذب از فرد ساخته، افشا نکردن وقایع و حقایق نامربوط و آزار دهنده، عدم افشای غیرمجاز تصاویر خصوصی، حمایت از عدم افشای اطلاعات که بر اثر اعتماد، اشخاص وصول کرده اند یا در اختیار آنها قرار گرفته است».

۵- کمیته یانگر انگلستان

این کمیته منافع حمایت از حریم خصوصی را برشمرده که عبارتند از:

- ۱- آزادی از تجاوز نسبت به جسم، مسکن، خانواده و ارتباط افراد.
- ۲- حق تصمیم گیری در این خصوص که اطلاعات شخصی چگونه و تا چه اندازه به دیگران مخابره شود.

۶- کمیته کلکوت انگلستان

با عنایت به تعاریفی که از حریم خصوصی توسط علما و صاحب نظران این رشته نوپای حقوق به عمل آمده است و از مجموع تعاریف و معیارهای ارائه شده در این خصوص، بنظر می رسد هر گروه از تعاریف ارائه شده بر مبنا و ضابطه خاصی استوار باشد و گروهی «ضابطه نوعی» را در تعاریف خود مد نظر قرار داده اند و گروهی دیگر «ضابطه شخصی» را. عده ای در تعاریفی که ارائه داده اند، مصادیق حریم خصوصی را برشمرده اند و دسته ای دیگر منافع حمایتی از حریم خصوصی را در تعاریف خود بکار برده اند. بنظر می رسد تمامی تعاریف درست باشند و لکن جامع نباشند و گویای تعریفی کامل از حریم خصوصی نیستند. بنظر نگارنده حریم خصوصی محصوره ای از زندگی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی است که بدون رضایت وی نمی توان به آن وارد شد و می بایست مصون از تعرضات باشد و این مصونیت جزء با قانون از بین نمی رود. مسکن، جسم، اطلاعات شخصی، ارتباطات خصوصی، مالکیت خصوصی در تمام شئون را می توان از مصادیق حریم خصوصی دانست. البته برشمردن مصادیق مذکور تمثیلی است و حصری نمی باشد و هر از گاهی که علم و تکنولوژی پیشرفت می کند و دستگاههای جدید ارتباطی بوجود می آید و یا اینکه امکان خاصی جهت امور شخصی ایجاد می شود، این پیشرفتهای که منجر به وجود تکنولوژی و فن آوریهای جدید می شود را می توان از جمله مصادیق حریم خصوصی نام برد. بعنوان مثال، در یک دهه گذشته استفاده از اینترنت در بین جامعه رواج یافت و موضوع نامه

های الکترونیکی مورد توجه قرار گرفت و کاربران اینترنتی بجای آنکه به سبک قدیم نامه نگاری کنند از طریق ایمیل با یکدیگر مکاتبه می نمایند. ورود به ایمیل های شخصی افراد بدون اذن آنها یکی از موارد نقض حریم خصوصی است. در گذشته بعلت عدم وجود این پیشرفتهای علمی و فن آوری نوین، این مسائل قابل تصور نبود، ولی امروزه یکی از دغدغه های کاربران اینترنتی محسوب می شود.

مبانی حمایت از حریم خصوصی

الف - مبانی کلی حمایت از حریم خصوصی

پس از روشن شدن مفهوم و تعریف حریم خصوصی و اینکه حریم خصوصی یکی از مهمترین حقوق اولیه یک شهروند می باشد این نکته مورد توجه است که دلیل حمایت از حریم خصوصی چیست. بطور کلی می توان سه دسته طبقه بندی برای پاسخ به سؤال مذکور مطرح کرد.

- ۱- حمایت حریم خصوصی ناظر به حمایت از شخصیت انسانی.
- ۲- حمایت حریم خصوصی ناظر به حمایت از مالکیت.
- ۳- حمایت حریم خصوصی ناظر به حمایت از حیثیت افراد، که در ذیل به تفصیل به آنها می پردازیم.

۱- حمایت حریم خصوصی ناظر به حمایت از شخصیت انسانی

شخصیت انسان بواسطه انسان بودن، یعنی انسان به ماهو انسان و به خودی خود واجد حمایت است و این حمایت از بدو تولد هر انسان با او بوجود می آید و در طول زندگی با اوست و تا مرگ او کماکان این حمایت بصورت ناخودآگاه جریان دارد. تفاوت انسان با دیگر مخلوقات خداوند در همین شخصیت انسانی است، که پروردگار، او را آزاد و معقول آفریده است و نامش را «اشرف مخلوقات» نهاده، شخصیت والای انسانی اقتضاء دارد، محیط زندگی او مصون از هرگونه ناامنی و تعرض باشد. زیرا شخصیت انسان هنگامی رشد و تعالی دارد که او در محیطی مناسب و دور از هرگونه نگرانی به کار مورد علاقه اش بپردازد و در چنین فضایی است که انسان به بالندگی مادی و معنوی می رسد.

۲- حمایت حریم خصوصی ناظر به حمایت از مالکیت

دارایی هر شخص عبارت است از مجموع اموالی که به آن شخص اختصاص دارد، خواه در حقوق باشد یا داخل در تکالیف. بنابراین کلیه امور مالی هر شخص اعم از اعیان موجوده در خارج و مطالبات و دیونش، دارایی او را تشکیل می دهد. مال در اصل مخصوص طلا و نقره بوده سپس مفهوم آن توسعه یافته و شامل هر چیز قابل انتفاعی گردیده، پس هر چیزی که برای انسان نافع و استفاده از آن ممکن باشد آن را مال گویند. اما به شرط اینکه مملوک و یا قابل تملک باشد، یعنی انسان بتواند آن را از طریق حیازت تحت اختیار و سلطه خود درآورد. اشیائی که اختصاص به اشخاص معینی نداشته و قابل تملک نباشد مثل آفتاب و ماه و هر چه از این قبیل باشد مال بر آنها صادق نیست. (بروجردی عبده، ۱۳۸۰، ص ۱۱)

از منظر حقوقی به چیزی مال گویند که دارای دو شرط اساسی باشد:

- ۱- مفید باشد و نیازی را برآورد، خواه آن نیاز مادی باشد یا معنوی.
 - ۲- قابل اختصاص یافتن به شخص یا ملت معین باشد.
- اموال در ابتدا امر به اشیاء مادی اختصاص داشته و لکن اکنون هر آنچه باعث ثروت شود و بتوان آن را تملک کرد مال بر آن صدق می کند. بنابراین منازل و اراضی و همچنین اشیاء منقوله و حقوق ارتفاقی و حق تألیف و حق اختراع و از این قبیل موارد داخل در اموال است و اموال به اشیاء غیرمادی نیز اطلاق می شود.

اموال از یک منظر به منقول و غیرمنقول تقسیم شده اند و مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۹ قانون مدنی ایران به تعاریف آنها پرداخته است، از حیث دیگر، اموال به اعیان و منافع اختصاص دارد و از جنبه ای به مثلی و قیمی منقسم شده و همچنین اموالی که استفاده از آن با بقاء عین امکان دارد و اموالی که مصرف آن موجب از بین رفتن عین مال می شود از تقسیم های دیگر اموال محسوب شده و از دیگر نگاه، اموالی که دارای مالک هستند و اموالی که مالک خاصی ندارند، جزء تقسیم هایی است که قانون مدنی ایران از اموال ارائه داده است.

این تقسیم بندیها را علاوه بر مواد ذکر شده در بالا می توان از مواد ۵۵، ۳۳۸، ۴۴۶، ۷۷۴ و ۸۲۶ و ۹۵۰ و ۴۶ و ۶۳۷ قانون مدنی استنتاج کرد.

در خصوص اموال و مالکیت، کتابها و مقالات بسیاری نگاشته شده است و علماء حقوق مدنی در این باره نظرات مختلفی ارائه کرده اند و در این پایان نامه هدف ما باز کردن مباحث مربوط به اموال و مالکیت نمی باشد و فقط چون طرح مسائل مختصری راجع به اموال و مالکیت در اینجا لازم است، به این مقوله خواهیم پرداخت.

دکتر حسن امامی در تعریف مالکیت چنین می گوید: «مالکیت عبارت از رابطه ای است که بین شخص و چیز مادی تصور شده و قانون آنرا معتبر شناخته و به مالک حق می دهد که انتفاعات ممکنه را از آن ببرد و کسی نتواند از او جلوگیری کند». مالکیت حق مطلق، انحصاری و دائمی می باشد که شخص نسبت به مالی دارد. مطلق است از این حیث که مالک می تواند هرگونه انتفاعی را از ملک خود ببرد. انحصاری است برای آنکه حق مزبور اختصاص به مالک دارد و این حق منحصر به اوست و تمامی افراد باید آنرا محترم بشمارند و دائمی است زیرا مقید به مدت نیست. (امامی، ۱۳۷۱، ص ۴۲)

۳- حمایت از حریم خصوصی ناظر به حمایت از حیثیت افراد

در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، حمایت از حق حریم خصوصی و خدشه وارد نیاوردن به آبرو و حیثیت اشخاص، در یک ماده واحده و ملازم با یکدیگر ذکر شده اند، زیرا در بسیاری موارد، افشای امور خصوصی افراد، آبروی آنها را به مخاطره می اندازد.

انسانها اصولاً علاقمند هستند تا عیوب و خطاهای خود را از دیگران مخفی نگه دارند. کمتر انسانی یافت می شود که راغب باشد لغزشهایش توسط دیگران بازگو شود. از آنجا که عیوب و خطاها در خلوت انجام می پذیرند و غالباً به امور عمومی و اجتماعی ارتباطی ندارند، انسانها مستحق هستند تا آنها را از اشخاص دیگر پنهان کنند و جامعه هم از آشکار شدن خطا و لغزشهای افراد، نفعی نمی برد. برای مثال؛ شخصی را در نظر بگیرید که در منزل و خلوت خود به حالت برهنه در حال استراحت کردن است. فرد دیگری مخفیانه بر روی دیوار منزل وی رفته و با مشاهده وضعیت او درصدد بر می آید که مشاهدات خود را برای دیگران بیان نماید. آیا این موضوع باعث به خطر افتادن آبرو و حیثیت آن شخص نمی شود؟ حریم خصوصی در صدد است مادام که ضرورت مبرم اجتماعی ایجاب نکند، باید از افشای خصوصی و مکتوم افراد امتناع کرد و مانع ملکوک نمودن عرض و آبروی دیگران شد. البته در احکام اسلامی هم به این نکات بسیار مهم توجه و عنایت خاصی مبذول شده و برای آبروی مؤمن مثل خانه خدا حرمت قائل شده است. بسیاری از انسانها حاضرند میلیونها واحد پولی، هزینه کنند تا آبرویشان محفوظ بماند.

ب - مبانی فرعی حمایت از حریم خصوصی

۱- مبانی حقوق بشری

حقوق بشر، حقوقی هستند که انسانها به صرف انسان بودن و صرف نظر از جنس، نژاد، قومیت، دین و مذهب دارند. این حقوق بر خلاف حقوق طبیعی، ریشه الهی یا طبیعی ندارند و جنبه قراردادی دارند. با توجه به مبانی و کارکردهای حریم خصوصی، یعنی جلوگیری از وسیله شدن انسانها، دفاع از استقلال معنوی و حق تعیین سرنوشت خود و نیز ارتباط محکم که بین حمایت از حق حریم خصوصی و تحقق شکوفایی سایر حقوق بشر وجود دارد. حق حریم خصوصی در کنوانسیونها و اسناد بین المللی و منطقه ای حقوق بشر پیش بینی شده و اهمیت بسیاری یافته است.

مواد ۱ الی ۳۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، تأکید موکدی بر حقوق مردم و تکلیف حکومتها به رعایت آن حقوق داشته است. به موجب ماده ۱۲ اعلامیه مذکور: «هیچ کس نباید در معرض مداخله خودسرانه در زندگی خصوصی، خانواده، خانه، یا مکاتبات خود یا در معرض تعرض به حیثیت و آبروی خود قرار گیرد. هر کس در مقابل چنین مداخله ها یا تعرضهایی، حق برخورداری از حمایت قانون را دارد». ماده مذکور بر رعایت حریم خصوصی افراد تأکید صریح و روشنی دارد.^۱

۲- مبانی مرتبط با کرامت انسانی

حریم خصوصی با دفاع از کرامت انسانی رابطه تنگاتنگی دارد. انسان همواره موجودی آزاد آفریده شده است. این آزادی به او اجازه می دهد که به تکامل شخصیت خود پرداخته و از لحاظ مادی و معنوی پیشرفت کند. کرامت انسانی این اجازه را به کسی نمی دهد که عیوب یا لغزشهای دیگران را به منظر عموم گذاشته و با سوء استفاده از آزادی، انسان دیگر را رنجیده خاطر نماید. حرمت انسان بسیار والا می باشد و هیچ کس نمی تواند نسبت به آن تعدی روا دارد.

۳- مبانی فطری

برداشتهای مختلفی درباره سرشت بشر ارائه شده است و این برداشتها بر چگونگی تصور انسانها از ارتباط با یکدیگر در زندگی اجتماعی و نیز بر نظرهای آنها درباره نهادهای مطلوب و مفید اجتماعی و نیز حوزه اقتدار عمل آنها تأثیرگذار بوده است. برخی از اندیشمندان بر این اعتقادند که برخورداری از حریم خصوصی نیازی فطری است که ضرورت آن، بدون استدلال عقلی و از طریق شهود قابل درک است. هر انسانی بدون بکار انداختن قوه تعقل خود می تواند درک کند که ورود به خلوتگاه دیگران بدون اذن جایز نیست و عملی مذموم و نکوهیده است. فطرت و سرشت انسان با موضوع حریم خصوصی مطابقت دارد و این یک امر بدیهی است و حتی با تحقیقاتی که برخی جانورشناسان بر روی حیوانات انجام داده اند، دریافتند که برخی حیوانات بطور غریزی برای حریم خصوصی اهمیت قائل هستند.

منابع حمایتی حریم خصوصی

حریم خصوصی مورد حمایت افراد حقوق عمومی داخلی و سازمانها و نهادهای بین المللی می باشد زیرا به شرح عرایض پیش گفته حق حریم خصوصی بعنوان حقی که از کرامت انسانی حمایت می کند مورد پذیرش واقع شده است و بر این مبنا کنوانسیونها و اسناد بین المللی و منطقه ای حقوق بشر از آن یاد کرده اند. از این اسناد می توان بعنوان منابع حمایتی حریم خصوصی یاد کرد که در اینجا به تعدادی از آنها می پردازیم.

اسناد بین المللی حمایت از حریم خصوصی

الف - اعلامیه جهانی حقوق بشر

^۱ اعلامیه حقوق بشر، ۱۹۴۸ میلادی.

اعلامیه جهانی حقوق بشر که در سال ۱۹۴۸ میلادی به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید، یکی از مهمترین و معتبرترین اسناد بین المللی حمایت از حریم خصوصی محسوب می شود. اعلامیه مذکور در ۳۰ ماده به حقوق انسانها در اجتماع خود پرداخته است و فارغ از رنگ و نژاد و زبان و ملیت و دین و مذهب برای هر نوع بشر این حقوق را در نظر گرفته است و رعایت این حقوق برای اعضاء سازمان ملل متحد الزامی است و گویا به جهت بالا بودن ارزش و اعتبار اینگونه حقوق، رعایت آن حتی برای کشورهایی که عضو سازمان ملل متحد هم نمی باشند الزامی می باشد. حقوق بشر در سه مقوله دسته بندی می شود. حق برخورداری از حریم خصوصی در مقوله حقوق مدنی و سیاسی قرار می گیرد. این حقوق در زمره حقوق منفی شناخته می شوند که تکلیف منفی بر عهده دولت قرار می دهند. برای تحقق این حق علی الاصول لازم نیست کاری انجام دهد، بلکه تکلیف دولت مانع نشدن در برابر این اعمال حق است. دولت باید رعایت حقوق مدنی یا سیاسی را تضمین کند، نه اینکه در این راه فقط تلاش و کوشش کند.

ب - میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲

یکی دیگر از اسناد بین المللی که در حمایت از حریم خصوصی وجود دارد میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی است. این میثاق در ماده ۱۷ خود کوشیده تا با اعلامیه جهانی حقوق بشر همسو باشد. ماده مرقومه چنین می گوید: «در زندگی شخصی، خانواده، منزل یا ارتباطات هیچ کس نباید خودسرانه یا غیرقانونی مداخله شود یا آسیب و لطمه غیرقانونی به آبرو یا حیثیت او وارد آید. هر کسی در برابر چنین تعرض یا آسیبی حق دارد از حمایتهای قانونی برخوردار شود». با تدقیق نظر در این ماده و ماده ۱۲ اعلامیه حقوق بشر، بخوبی می توان دریافت که ماده ۱۷ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، تشابهات فاحشی با ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر دارد.

کمیته حقوق بشر این میثاق در تفسیر ماده ۱۷، اعلام کرده که حمایت از حریم خصوصی ضرورتاً نسبی است. و همچنین اعلام نموده که باید پیش از هر چیز در قوانین کشورها مقرراتی برای حمایت از حق حریم خصوصی پیش بینی شود. بر مبنای تفسیر میثاق یاد شده، باید در قانونی خاص، اوضاع و احوال دقیق و مشخصی که در آن، مداخله در حریم خصوصی مجاز است بیان شود و افرادی که حق مداخله در حریم خصوصی دیگران دارند در قانون مشخص شوند و مداخله توسط مقامات صالحه می بایست معقول باشد و این مقامات، مقامات صالحه عمومی می باشند که جهت تأمین منافع جامعه می توانند مداخله نمایند.

ج - کنوانسیون اروپایی حقوق بشر

از دیگر اسناد بین المللی که در حمایت از حریم خصوصی موجود است کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است. ماده ۸ کنوانسیون موصوف چنین مقرر می دارد: «هر کس نسبت به حریم زندگی خصوصی و خانوادگی، منزل و ارتباطات خود واجد حق است، مقامات دولتی، حق هیچگونه مداخله در اعمال حق مذکور را ندارند مگر مطابق با احکام و قوانین و در صورتی که مداخله آنها در چهارچوب جامعه مردم سالار برای امنیت ملی، سلامت عمومی یا رفاه اجتماعی کشور، پیشگیری از بی نظمی یا جرم، حمایت از بهداشت و اخلاق یا برای حمایت از حقوق و آزادیهای دیگران ضروری باشد». بنابراین دلایل مداخله در حریم خصوصی افراد در هشت مورد احصاء شده است و این موارد حصری است نه تمثیلی. همچنین علی رغم وجود هر یک از موارد هشتگانه، مداخله در حریم خصوصی مشروع نیست. زیرا اول اینکه مداخله باید

^۲ The international Covenant on civil and political rights.

مطابق قانون صورت گیرد و دوم اینکه هدف مداخله باید مشروع باشد و سوم، مداخله باید در جامعه مردم سالار برای دستیابی به اهداف مذکور ضروری باشد.

د- گزارش دبیر کل سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۶

در سال ۱۹۷۶ دبیر کل سازمان ملل متحد به کشورها توصیه کرد که در طرح استانداردهای بین المللی راجع به حمایت از حریم خصوصی افراد، به برخی نکات مهم توجه داشته باشند. از جمله اینکه، دولتها باید قوانینی وضع کنند که حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر وسایل تکنولوژیکی نوین را در برگیرد. علاوه بر مسوولیت کیفری، باید مسوولیت مدنی برای ناقضین حریم خصوصی وسایل سمعی و بصری بار شود. همچنین شیوه های جبران مدنی برای کسانی که حریم خصوصی آنان نقض می شود پیش بینی شود.

ه- تصویب بیانیه اصول و برنامه اقدام

در دسامبر ۲۰۰۳ سران کشورهای جهان بیانیه ای را درباره ارزش های جامعه اطلاعاتی با عنوان بیانیه اصول در اجلاس عالی سران جهان تصویب کردند. این سند در صدد بود چالشهایی را که در هزاره سوم بر سر راه ایجاد جامعه اطلاعاتی است برطرف کند. تقریباً تمامی سران جهان در اجلاس شرکت کردند که به منظور تصویب این بیانیه گرد هم آمده بودند. در پی آن برنامه ای برای اقدامات لازم برای دستیابی به جامعه اطلاعاتی تدوین گشت که به برنامه اقدام، مشهور شد. این اجلاس در سال ۲۰۰۵ میلادی در تونس مجدداً تشکیل شد و بندهای جدیدی برای تکمیل و توضیح اعلامیه اصول و برنامه اقدام بدان اضافه یا بر آن تأکید مجدد شد. (شهریاری، شماره ۴ و ۳، ص ۱۰۰)

حقوق اسلام در حمایت از حریم خصوصی

با تدقیق نظر در قرآن و احادیث و متون فقهی موجود، مشاهده می شود اسلام پیش از کشورهای غربی سابقه حمایت از حریم خصوصی را دارا می باشد. لیکن متأسفانه در نظام حقوقی کشورهای اسلامی، در تدوین قوانین و مقررات مربوط به حریم خصوصی، حمایتهای لازم صورت نگرفته است و به نظر می رسد که اهمال و سرسری انگاشتن و بی توجهی قانونگذاران کشورهای اسلامی و عدم درک صحیح از احکام اسلامی درباره حریم خصوصی، باعث عدم وجود قانون خاص پیرامون حریم خصوصی در بلاد مسلمین باشد. اسلام تأکید بسیاری بر حرمت زندگی خصوصی انسانها قائل شده است و در منابع حقوق اسلامی از جمله قرآن، سنت و اجماع، احکام متعددی در خصوص حریم خصوصی وجود دارد و تحت عناوین خاصی بیان شده است که ذیلاً به آنها می پردازیم.

الف - ممنوعیت تجسس و تفتیش

مسأله وجوب نگهداری آبرو و اسرار مسلمانان از جمله مسائل حیاتی است که باید همگان توجه خاصی نسبت به آن مبذول دارند. چرا که وجوب آن به ادله بدیهی وجدانی، عقلی و شرعی مستند می باشد. مطابق داور عقل و دلالت بدیهی وجدان، اصل و قاعده این است که هیچ کس بر کس دیگر سلطه و غلبه نداشته باشد. کاوش و جستجو کردن درباره دیگران نوعی تصرف و دخالت درباره آنان است. بنابراین به موجب قضاوت عقلی می توان جایز نبودن تجسس و تفتیش را فهمید. (منتظری، ۱۳۷۹، صفحات ۲۸۴ و ۲۸۳)

ب - ممنوعیت ورود به منازل بدون اذن

شریعت مقدس اسلام به مسئله احساس آرامش و امنیت مردم در شئون زندگی و امور داخلی شان ارزش و اهمیت بسیار قائل است. در آیات قرآن و سنت اسلامی، ورود به منازل اشخاص منوط به استیذان و استیذان شده است. استیذان یعنی هنگام ورود به منزل باید خود را معرفی کرد تا صاحب خانه شخص مراجعه کننده را بشناسد و اگر تمایل داشت،

درب خانه را به روی وی بگشاید و استیذان یعنی جلب رضایت صاحب منزل قبل از ورود به آن. این دو موضوع مهم شرط تفتیش و بازرسی منازل اشخاص به حساب می آیند.

خداوند متعال در قرآن مجید می فرماید:

«یا ایها الذین اموا لاتدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم حتی تستأنسوا و تسلّموا علی اهلها ذلکم خیر لکم تذکرون * فأن لم تجدوا فیها احداً فلاتدخلوها حتی یؤذن لکم ان قبل لکم ارجعوا فارجعوا هو ازکی لکم و الله بما تعلمون علیم». صاحب کتاب «کنز العمال» داستان تاریخی جالبی را از شخصی بنام ثور کندی نقل کرده است.

ج - ممنوعیت استراق بصر

انسان خانه اش را محل امنی می داند که در آن از آنچه خداوند روا داشته بهره جوید و آزادانه به استراحت و آسایش بپردازد و از کلیه استمتاعات بهره مند گردد. در اسلام هتک ستر و نگاه کردن به هر آنچه نوعاً یا شخصاً در قلمرو حریم خصوصی قرار می گیرد ممنوع است. یکی از اموری که آسایش، آرامش و خوشبختی انسان را مکدر و بلکه آزادی مشروعش را از او سلب و حرمت مسکنش را هتک می کند و حریم خصوصی وی را به مخاطره می اندازد، نگاه کردن اشخاص از لابلای شکافهای درها و پنجره ها و نظیر آن به منظور اطلاع از اموری است که در منزل رخ می دهد و صاحب خانه یا مالک محل، علاقمند به مخفی ماندن آن از دید دیگران است. خداوند عزوجل می فرماید: «قل للمومنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم ان الله خبیر بما یصنعون و قل للمومنات یغضن فروجهن و لایبدین زینتهن الا ما ظهر منها...». صحیححه حماد بن عیسی از امام صادق (ع) نقل می کند، که آن حضرت فرمود: «روزی پیامبر (ص) در یکی از اطاقهایش بسر می برد که به ناگاه مردی از شکاف در به داخل اطاقش نگاه کرد. در این هنگام شانه ای در دست پیامبر (ص) بود، حضرت فرمود: اگر نزدیکت می بودم، با همین شانه چشمت را کور می کردم».

د- ممنوعیت استراق سمع

استراق سمع در سنت اسلامی از اعمال زشت و نکوهیده می باشد. در تفسیر نورالثقلین به نقل از کتاب «خصال صدوق» از قول محمد بن مروان از امام صادق (ع) روایت نموده است که مروان گفته است من شنیدم آن حضرت فرمود: «سه دست هستند که روز قیامت دچار عذاب الهی خواهند شد و [انان را برشمرد تا اینکه فرمود:] از جمله کسی که به مکالمه دیگران گوش دهد در حالی که آنان به این کار رضایت ندارند. به گوشهای چنین کسانی در روز قیامت سرب گداخته خواهند ریخت». (العروسی الهویزی، بی تا، ص ۹۳)

ه- ممنوعیت بدگمانی

منشأ و ریشه اصلی تجسس و تفتیش در امور خصوصی دیگران، بدگمانی نسبت به آنان می باشد. اسلام برای اینکه ریشه تجسس در امور مردم را بطور بنیادی از بین ببرد به افراد جامعه توصیه کرده تا از سوء ظن درباره همدیگر پرهیز کنند. در اسلام ظواهر حجیت دارند و نباید پیرامون ظواهر تجسس نمود.

خداوند متعال در آیه ۱۲ سوره حجرات فرموده است:

«یا ایها الذین اموا اجتنوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم و...».

«ای کسانی که ایمان آورده اید از بسیاری گمانه‌درباره دیگران پرهیزید، به راستی که برخی از گمانها گناه است و...». در تفسیر آیه شریفه مذکور قرطبی چنین گفته است:

«در کتابهای صحیح بخاری و مسلم از ابوهریره نقل شده که پیامبر اسلام (ص) فرمود: از بدگمانی نسبت به دیگران بپرهیزید، چرا که آن حرفی که بر پایه سوء ظن و بدگمانی گفته شود، دروغ‌ترین سخنان است و...».

و - ممنوعیت غیبت

ممنوعیت غیبت و نمیمه در آیات و روایتهای بسیاری آمده است. خواه با زبان، خواه بصورت مکتوب و یا با ایما و اشاره ادا شود. نمیمه، اظهار عیب یا نقص در مورد دیگری است به گونه ای که سبب کراهت خاطر و ناراحتی وی می شود. به دلالت بخشی از آیه ۱۲ سوره حجرات، آنجا که خداوند می فرماید: «... ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضا، ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتاً فکراً هتُمُوهُ».

«... درباره همدیگر جاسوسی و کنجکاوی نکنید، آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد البته که از آن بدتان می آید».

ز - ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر

افشای امور و مسائلی که نوعاً برای دیگران فاش نمی شود و کتمان آنها برتر از ابراز آنها تلقی می شود از منظر اسلام منع شده است. خداوند متعال در این مورد می فرماید:

«ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشه فی الذین آمنوا لهم عذاب الیم، فی الدنیا و الاخره».

علاوه بر آن باز از آن امام منقول است: «کسی که خطاها و لغزشهای مؤمنین را با دو چشم خود ببیند و با دو گوش خود بشنود، باز نباید آنها را برای دیگران نقل و پخش نماید. چون در آن صورت از مصادیق آیه شریفه فوق خواهد بود».

پیامبر اسلام (ص) در این باره می فرماید: «من اذاع الفاحشه کم میتدئها».

«همانا کسی که اشاعه فحشا می کند همانند کسی است که آنرا بوجود آورده است» (روح الله موسوی، ۱۳۷۸، ص ۲۹۴) کلینی در اصول کافی با سند ویژه از «زراره» از امام محمد باقر (ع) نقل می کند که آنحضرت فرمود:

«نزدیک ترین مرزها به کفر و بی دینی آن است که انسان لغزشها و معایب برادر دینی خود را شناسایی و به یاد بسپارد، تا روزی آنها را فاش ساخته و به رخ او بکشد».

ح - ممنوعیت خیانت در امانت

وفای به عهد و عودت امانات به صاحبان آنها موضوعی است که کراراً در آیات قرآن و سنت اسلامی به آن سفارش شده است. قرآن مجید می فرماید:

«ان الله یأمرکم اتود و الامانات الی اهلها و ...».

«همانا خداوند به شما دستور می دهد امانتها را به اهلش برگردانید»^۳.

در تعریف امانت گفته شده، اگر مال کسی نزد دیگری باشد بصورتیکه نگهداری آن بر ذوالید واجب باشد این بودن مال در حفظ غیرمالک امانت نامیده می شود. امر به بازگرداندن امانت در آیه فوق شامل تمام امانات مانند ودیعه، عاریه و امانات دیگر می شود. بازگرداندن امانت، حسن عقلی دارد. بنابراین به حکم عقل عملی واجب است و امساک از بازگرداندن آن عقلاً زشت و حرام است.

ط - ممنوعیت دشنام (سب) و هجو و قذف

سوره مبارکه نساء آیه شریفه ۵۸.^۳

خداوند در آیه ۴ سوره نور می‌فرماید: «والذین یرمون المحصنات ثم لم یأتو باربعه شهداء فاجلدوهم ثمانین جلده و لاتقبلوا لهم شهاده ایدا واولئک هم الفاسقون».

«و کسانی که زنان پاکدامن را متهم می‌کنند سپس چهار شاهد (بر ادعای خود) نمی‌آورند آنها را هشتاد تازیانه بزنید و شهادتشان را هرگز نپذیرید و آنها فاسقاند».

قذف در لعنت به معنای پرتاب سنگ است. در حدیث هلال بن امیه آمده است که «انه قذف امرأته بشریک» یعنی او همسرش را به داشتن رفیق متهم کرد. قذف در این حدیث به معنای متهم کردن زن به زنا یا چیزی به معنای آن است. در حقوق اسلامی، قذف عبارت از، متهم کردن مسلمان بالغ، عاقل، آزاد و عقیف به زنا یا لواط می‌باشد. قذف به استناد آیه شریفه صدرالذکر، در صورت وجود شرایط آن موجب حد می‌شود و حد آن هشتاد تازیانه است. (ابن منظور، بیروت، ۱۹۹۶م، ص ۱۸۴)

ی - ممنوعیت سرقت و دزدی

در تعریف سرقت گفته شده، سرقت ربودن مال غیر بطور پنهانی است. عمل ربایش اصولاً از حریم خصوصی اشخاص صورت می‌گیرد و تعدی نسبت به اموال محسوب می‌شود. و پنهانی بودن آن هتک حریم خصوصی اشخاص را می‌طلبد. قرآن مجید می‌فرماید:

«و السارق و السارقه فاقطعوا ایدیهما جزاء بما کسبانکالا من الله و الله عزیز حکیم».

«دست زن دزد و مرد دزد را قطع کنید به کیفر آن گناهی که انجام داده اند که این عقوبتی است از جانب خداوند و خداوند ارجمند و حکیم است».^۴

اسلام علاوه بر اینکه برای نفس و ناموس مردم ارزش و اعتبار خاصی قائل شده است. برای مال آنان نیز اعتبار و ارزش در نظر گرفته و برای متجاوزان به اموال مردم مجازات و کیفر پیش بینی کرده است. سختگیری اسلام در این خصوص بدین جهت است که افراد جامعه تن پروری و تنبلی را کنار گذاشته و برای رسیدن به مال و منال، کوشش و جهد نمایند تا از دسترنج خود متمتع شوند. دیگر اینکه اگر هر کس به خود اجازه دهد تا با دست یازیدن به اموال دیگران من غیر حق دارای مال و ثروت شود، ضمن ایجاد ناامنی بر آحاد جامعه، باعث عدم دخالت مردم در مسائل تجاری و بازرگانی شده و عملاً انگیزه افراد برای کسب و کار کاهش می‌یابد، زیرا هدف از فعالیتهای اقتصادی، جذب منفعت است و اگر کسی باور داشته باشد منافعی را که کسب می‌کند دیگری به تاراج خواهد برد، انگیزشی برای بدست آوردن آن منفعت نخواهد داشت.

منابع حمایت از حریم خصوصی در حقوق موضوعه ایران

در نظام حقوقی ایران چه قبل از انقلاب و چه بعد از آن، حریم خصوصی به صورت مشخص مورد حمایت قانونگذاران قرار نگرفته است. موضع حقوق ایران در برخورد با حریم خصوصی، تحول گرایانه است. یعنی حقوق و آزادیهایی که تحت عنوان «حریم خصوصی» حمایت می‌شوند در قوانین مختلف پراکنده شده است.

قانون مجازات اسلامی، قانون اساسی، قانون آئین دادرسی کیفری، قانون آئین دادرسی مدنی، قانون مدنی، قانون مسوولیت مدنی، قوانین و مقررات مربوط به پست، تلفن، اینترنت، قانون مطبوعات، از جمله قوانین هستند که در آنها یا بصورت صریح و یا بطور ضمنی به حریم خصوصی پرداخته شده است.

سوره مبارکه مائده، آیه شریفه ۳۸.

الف - قانون اساسی

در قانون اساسی ایران اصولی که از حریم خصوصی بصورت مشخص حمایت کرده باشد وجود ندارد. در قانون اساسی ایران حریم خصوصی بعنوان یک حق اساسی مورد شناسایی واقع نشده است و حریم خلوت و تنهایی چه بصورت صریح و چه ضمنی حمایت نشده. با تدقیق نظر در اصول قانون اساسی ایران بخصوص اصل ۲۲ آن که مقرر می دارد:

«حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تجویز کند». لذا از اماکنی که در حقوق بین الملل و حقوق تطبیقی بعنوان حریم خصوصی مورد پذیرش قرار گرفته، در اصل مذکور فقط به «مال» و «مسکن» اشاره شده است و از حریم «محل کار» حرفی به میان نیامده است.

در اصل ۲۴ قانون اساسی، نشریات و مطبوعات را در بیان مطالب آزاد دانسته است. لیکن استثنای این آزادی یعنی «عدم اخلال به مبانی اسلام» و «عدم اخلال در حقوق عمومی» را ذکر نموده است.

اصل ۲۵ قانون اساسی، بازرسی و نرساندن نامه ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس را ممنوع اعلام کرده مگر اینکه اقدامات در مورد مسائل معنونه به حکم قانون باشد. این اصل یکی از مهم ترین اصول قانون اساسی است که به نحو مشخص و آشکار به حمایت از حریم خصوصی ارتباطات پرداخته است.

همچنین در این اصل به ممنوعیت تجسس اشاره رفته است. تجسس از مصادیق نقض حریم خصوصی محسوب می شود و شمول آن از مصادیق دیگر حریم خصوصی فراتر است.

در اصل ۱۴ و ۲۰ قانون اساسی ایران بر رعایت «حقوق انسانی» همه افراد ملت تأکید شده است. در این اصل تصریح شده، دولت جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان موظفند نسبت به افراد غیرمسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل نمایند و حقوق انسانی آنان را رعایت کنند. حق داشتن حریم خصوصی با کرامت و تمامیت انسانها ارتباط تنگاتنگی دارد و در زمره مهم ترین حقوق انسانی است. اصل ۳۲ قانون اساسی اذعان می دارد: «هیچ کس را نمی توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف ۲۴ ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه در اسرع وقت فراهم گردد و ...». بازداشتها و توقیفهای بی موردی که بی حساب انجام شود، حریم خصوصی اشخاص را به مخاطره می اندازد. قانون اساسی برای آنکه جلو خودسرریها و هوی و هوس و سوء استفاده های احتمالی صاحب منصبان قدرت را بگیرد تا آسایش و رفاه مردم سلب نشود. دستگیری و توقیف هیچ کس را مجاز ندانسته، مگر به تجویز قانون و آنهم با رعایت ترتیبات و تشریفات قانونی.

اصل ۳۹ قانون اساسی، هتک حرمت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده، به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات دانسته است. بر اساس این اصل حتی حیثیت مجرمین و محکومین می بایست محترم شمرده شود. قانون اساسی با به کار بردن «به هر صورت» هر گونه عذر و بهانه ای را در این مورد قابل پذیرش نمی داند. افزون بر این حیثیت افراد تنها مربوط به خود آنها نیست بلکه وابستگان فرد هم مشمول می شود.

در اصل ۳۸ قانون اساسی، هر گونه شکنجه برای گرفتن اقرار یا کسب اطلاع ممنوع اعلام شده است. همچنین اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند مجاز شناخته نشده و شهادت و اقرار و یا سوگندی که با این اوصاف اخذ شود فاقد ارزش و اعتبار قلمداد شده است.

اصل ۲۳ قانون اساسی تفتیش عقاید را ممنوع اعلام نموده است و هیچ کس را به علت داشتن عقیده قابل مؤاخذه و تعرض ندانسته است. فرد، حق دارد در خویشتن خویش، هر گونه اعتقاد و باوری نسبت به اخلاق، مذهب، سیاست و فلسفه داشته باشد، بی آنکه به علت باورهای خود متحمل صدمه در زندگی اجتماعی خویش شود. اینگونه آزادیها از طریق گفتار، نوشتار یا رفتار آشکار می شوند.

اصل ۳۳ قانون اساسی منع تبعید افراد را از اقامتشان بیان کرده است و تبعید و کوچاندن افراد از محل اقامتشان به محل دیگر و یا ممنوعیت افراد از محل مورد علاقه شان از دیگر مصادیق تجاوز به حریم خصوصی است که تدوین کنندگان قانون اساسی به آن توجه کرده اند.

اصل ۳۷ قانون اساسی، مهمترین و اصولی ترین مسائل حقوقی را بیان کرده آنها «اصل برائت» می باشد. قانون اساسی، اصل را بر برائت همه اشخاص قرار داده است و هیچ کس را از منظر قانون مجرم نشناخته، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد. بنابراین، نادیده گرفتن این اصل ورود به حریم خصوصی افراد و تجاوز به آن می باشد.

ب - قانون مسوولیت مدنی

یکی دیگر از منابع حقوق حریم خصوصی در قوانین مدون ایران، قانون مسوولیت مدنی است، این قانون مصوب ۱۷ اردیبهشت ماه سال ۱۳۳۹ کمیسیون مجلس شورای ملی سابق می باشد و شامل ۱۶ ماده است. این قانون، همانند قانون اساسی اشاره مستقیم به حقوق حریم خصوصی ندارد، اما از توجه به مواد آن می شود بصورت ضمنی، تضمین حریم خصوصی افراد را در مواد آن یافت. ماده یک قانون مذکور مقرر می دارد: «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا بهر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسوول جبران خسارت ناشی از عمل خود می باشد». از آنجا که مفاهیمی چون مال، سلامتی، آزادی، حیثیت و شهرت تجارتي به حریم خصوصی شخص ارتباط دارد، هر گونه ضرر اعم از مادی یا معنوی را قانونگذار ممنوع اعلام کرده است و متجاوز را مسوول جبران خسارات وارده دانسته است. نقض حقوق فوق توسط هر کس که باشد چه از ناحیه ایادی دولت و چه توسط مردم، عمل غیرقانونی بوده و ناقضین، مسوولیت مدنی در خسارات وارده دارند.

ماده ۸ قانون مرقومه، صدمه به حیثیت و اعتبار و موقعیت اشخاص را موجب مسوولیت مدنی می داند و مقرر می دارد: «کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان آورد مسوول جبران آن است و ...».

ماده ۹ قانون یاد شده از مصادیق دیگر نقض حریم خصوصی می باشد. به موجب آن: «دختری که در اثر اعمال حيله یا تهدید یا سوء استفاده از زیر دست بودن حاضر برای هم خوابگی نامشروع شده میتواند از مرتکب علاوه بر زیان مادی مطالبه زیان معنوی هم بنماید».

ج - قانون مجازات اسلامی

قبل از انقلاب، در قانون مجازات عمومی مصوب ۷ بهمن ماه ۱۳۰۴ بصورت ضمنی و تلویحی به حقوق حریم خصوصی پرداخته شده بود و عموماً به مصادیق نقض حریم خصوصی اشاره کرده بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در قانون مجازات اسلامی نیز احکام مهمی درباره حریم خصوصی و حمایت از آن به چشم می خورد البته همانگونه که قبلاً اشاره شد در این قانون، همانند قوانین دیگر، صراحتی مبنی بر «حقوق حریم خصوصی» وجود ندارد ولی مصادیق مهمی از آن مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است.

باب پنجم قانون مجازات اسلامی یعنی از ماده ۱۳۹ تا ۱۶۴ به بزه قذف^۵ و کیفیت و نحوه اجرای آن اشاره دارد. قانونگذار با الهام از فقه به این مقوله مهم پرداخته است و حیثیت و ابروی اشخاص را محترم شمرده و افراد را از بکار بردن الفاظی که باعث اذیت دیگران شود، منع کرده است. هرگاه قاذف با بکار بردن لغات مخصوص که قذف محسوب شود به حریم خصوصی کسی وارد شود و عناوین مجرمانه ای را به او و خانواده اش نسبت دهد، قانونگذار این عمل را مستوجب مجازات از نوع حد میداند. زیرا پی بردن به اینکه کسی زنا یا لواط انجام می دهد مستلزم تجسس در امور شخصی و خصوصی وی می باشد و تحقیق و تفحص در زندگی خصوص دیگران و استراق بصر، توسط قرآن و پیامبر اسلام (ص) بنابر آیات و روایاتی که در گفتار قبل به آنها پرداخته شد، نهی شده است.

باب هشتم قانون مذکور به حدسرقط اشاره کرده است و متعديان به حرز^۶ دیگران، برای بردن مال آنها را مستوجب مجازات می داند. یعنی کسیکه برای دستبرد به مال مردم هتک حرز می کند و به خلوتگاه مردم وارد می شود و اموال آنها را به تاراج می برد عقوبتی جزء مجازات در انتظارش نمی تواند باشد.

باب اول از کتاب سوم قانون مجازات اسلامی به مسائل مربوط به قتل عمد و راههای ثبوت آن پرداخته است و حمایت از حریم خصوصی جسمانی و اینکه نفوس انسان محترم بوده و هیچ کس نمی تواند حیات انسان را سلب کند اشاره دارد. زیرا داشتن حیات و زندگی برای همه انسانها یک «حق» است و سلب این حق باید به موجب قانون و توسط مراجع ذیصلاح انجام گیرد.

قتل عمدی از بزرگترین جرائم می باشد که مهمترین «حق» یعنی «حق حیات» را از یک انسان می گیرد. با این تفصیل تجاوز به این حق، تجاوز به بزرگترین «حق حریم خصوصی» یعنی نقض حریم خصوصی جسم انسان است.

ماده ۵۷۰ قانون یاد شده یکی دیگر از مواد حمایتی در خصوص حریم خصوصی است. مطابق این ماده: «هر یک از مقامات و مأمورین دولتی که بر خلاف قانون، آزادی شخصی افراد ملت را سلب کند یا آنان را از حقوق مقرر در قانون اساسی محروم نماید، علاوه بر انفصال از خدمت و محرومیت سه تا پنج سال از مشاغل دولتی به حبس از ۶ ماه تا سه سال محکوم خواهد شد».

با مطالبی که از اصول قانون اساسی و آزادیهای پیش بینی شده در آن ارائه کردیم (بند الف) این ماده برگرفته از اصل ۹ قانون اساسی می باشد و به حمایتهای انجام شده در قانون اساسی در خصوص آزادیهای فردی جامعه عمل پوشانده است و در قالب قانون عادی برای نقض کنندگان اینگونه آزادیها، مجازات حبس در نظر گرفته است.

ماده ۵۷۲ قانون مذکور مقرر می دارد: «هرگاه شخصی بر خلاف قانون حبس شده باشد و در خصوص حبس غیرقانونی خود شکایت به ضابطین دادگستری یا مأموران انتظامی نموده و آنان شکایت او را استماع نکرده باشند و ثابت ننمایند که تظلم او را به مقامات ذیصلاح اعلام و اقدامات لازم را معمول داشته اند، به انفصال دائم از همان سمت و محرومیت از مشاغل دولتی به مدت ۳ تا ۵ سال محکوم خواهند شد».

این ماده و هم چنین مواد ۵۷۳ و ۵۷۴ و ۵۷۵ در حمایت از حریم خصوصی جسمانی کسانی است که نسبت به آنها تعدی شده و به حقوق قانونی آنها جفا شده است.

مواد ۵۸۰ و ۶۹۴ برای نقض حریم خصوصی منازل و مواد ۶۹۱ و ۶۹۲ نیز برای حریم خصوصی اماکن، ضمانت اجرای جزایی پیش بینی کرده اند.

^۵ قذف، نسبت دادن زنا یا لواط است به شخص دیگری.

^۶ حرز، عبارتست از محل نگهداری مال به منظور حفظ از دستبرد.

به موجب ماده ۵۸۰، هر یک از مستخدمین و مأمورین قضایی یا غیرقضایی یا کسی که خدمت دولتی به او ارجاع شده باشد بدون ترتیب قانونی به منزل کسی بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شود به حبس از یک ماه تا یکسال محکوم خواهد شد، مگر اینکه ثابت نماید به امر یکی از رؤسای خود که صلاحیت حکم را داشته است مکره به اطاعت امر او بوده، اقدام کرده است که در این صورت مجازات مزبور در حق آمر اجرا خواهد شد و اگر مرتکب سبب وقوع جرم دیگری نیز باشد مجازات آنرا نیز خواهد دید و چنانچه این عمل در شب واقع شود مرتکب یا آمر به حداکثر مجازات مقرر محکوم خواهد شد.

ماده ۶۹۴ نیز اشعار می‌دارد: «هر کس در منزل یا مسکن دیگری به عنف یا تهدید وارد شود به مجازات از ۶ ماه تا ۳ سال حبس محکوم خواهد شد و...».

مطابق ماده ۶۹۱: «هر کس به قهر و غلبه داخل ملکی شود که در تصرف دیگری است، اعم از آنکه محصور باشد یا نباشد یا در ابتدا ورود به قهر و غلبه نبوده و بعد از اخطار متصرف به قهر و غلبه مانده باشد، علاوه بر رفع تجاوز به یک تا شش ماه حبس محکوم می‌شود و...».

و بالاخره ماده ۶۹۲ می‌گوید: «هر کس ملک دیگری را به قهر و غلبه تصرف کند علاوه بر رفع تجاوز به حبس از سه ماه تا یکسال محکوم خواهد شد».

ماده ۵۸۲ پیرامون حریم خصوصی ارتباطات و مواد ۶۰۴ و ۶۴۸ نیز در خصوص حریم خصوصی اطلاعات می‌باشند و برای ناقضین آنها ضمانت اجرای کیفری پیش بینی شده است.

ماده ۵۸۲ چنین می‌گوید: «هر یک از مستخدمین و مأمورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده، حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه آنها مطالب آنها را افشا نماید به حبس از یکسال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد».

ماده ۶۰۴ اذعان می‌دارد: «هر یک از مستخدمین دولتی اعم از قضایی و اداری نوشته‌ها و اوراق و اسنادی را که حسب وظیفه به آنها سپرده شده یا برای انجام وظایفشان به آنها داده شده است را معدوم یا مخفی نماید یا به کسی بدهد که به لحاظ قانون از دادن با آن کس ممنوع می‌باشد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از ۳ ماه تا یکسال محکوم خواهد شد».

به موجب ماده ۶۴۸: «اطبا و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر موارد قانونی، اسرار مردم را افشا کنند به ... محکوم می‌شوند».

ماده ۶۴۱ قانون مجازات اسلامی در راستای نقض حریم خصوصی بوسیله مزاحمت‌های تلفنی مقرر داشته: «هر گاه کسی به وسیله تلفن یا دستگاه‌های مخابراتی دیگر برای اشخاص ایجاد مزاحمت نماید، علاوه بر اجرای مقررات خاص شرکت مخابرات، مرتکب به حبس از یک تا شش ماه محکوم خواهد شد».

هـ - قانون مطبوعات

امروزه مطبوعات بعنوان رکن چهارم حاکمیت در جامعه مدنی شناخته می‌شود و نقش بسیار مؤثری در تنویر افکار عمومی دارد. قانون اساسی ایران در اصل ۲۴ بر آزادی مطبوعات تصریح نموده است. بر مبنای این اصل در تاریخ ۱۳۶۴/۸/۱۴ قانون مطبوعات در ۳۶ ماده و ۲۲ تبصره به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید پس از کش و قوسهای فراوان سرانجام در تاریخ ۶۴/۱۲/۲۶ به تأیید شورای نگهبان رسید. در ماده ۶ قانون مطبوعات محدودیتها و ممنوعیتهای

مطبوعات احصاء شده است. از آن جمله اهانت به مقامات مذهبی و رهبری جامعه اسلامی، افترا و توهین به دیگر مقامات و هر یک از افراد کشور و توهین به هر شخص حقیقی و حقوقی به طرق گوناگون مثل انتشار عکس یا کاریکاتور، سرقت ادبی و تحریف آثار ادبی و انتشار مطالب خلاف واقع را می توان نام برد. مطابق ماده ۳۰ قانون یاد شده، انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت یا افتراء یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت های توهین آمیز و نظایر آن نسبت به اشخاص ممنوع است. بعلاوه بر اساس ماده ۳۱، انتشار مطالبی که مشتمل بر تهدید به هتک شرف یا حیثیت یا افشای اسرار شخصی باشد ممنوع می باشد.

و - قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان

قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان در یازدهم دیماه ۱۳۴۸ در ۳۳ ماده به تصویب رسید و حق مالکان اثر، مورد حمایت این قانون قرار گرفت. ماده ۳ قانون مذکور، حقوق پدید آورنده را شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره برداری مادی و معنوی از نام و اثر به نام او می داند و ماده ۴، حقوق مادی و معنوی پدید آورنده را محدود به زمان و مکان ندانسته است.

در مواد ۲۴ و ۲۶ قانون یاد شده، ضمانت اجرای کیفری حبس برای متجاوزین به حقوق مورد حمایت قانونگذار در این قانون، در نظر گرفته شده است.

ز - قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی

قانون موصوف در ۱۲ ماده در مورخه ۶ دیماه ۱۳۵۲ به تصویب رسیده است. در این قانون حق تکثیر یا تجدید چاپ و بهره برداری و نشر و پخش هر ترجمه ای را با مترجم یا وراث قانونی او دانسته است و تکثیر کتب و نشریات به قصد فروش یا بهره برداری مادی بدون اجازه صاحب حق، ممنوع اعلام گردیده و همچنین نسخه برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی که بر روی صفحه یا نوار یا هر وسیله دیگر ضبط شده است بدون اجازه صاحبان حق یا قائم مقام قانونی آنان برای فروش ممنوع شده است. ماده ۷ قانون مرقومه برای متخلفین و متمردين از مواد این قانون مجازات حبس پیش بینی کرده است و جرائم موضوع این قانون جنبه خصوصی داشته و تعقیب بزه های مندرج در قانون یاد شده منوط به شکایت شاکی خصوصی می باشد و با گذشت شاکی، تعقیب یا اجرای حکم موقوف خواهد شد.

ح - قانون ثبت علائم و اختراعات و طرحهای صنعتی

قانونگذار ایرانی در یکم تیرماه ۱۳۱۰ قانونی را با عنوان «قانون ثبت علائم و اختراعات» در ۴۹ ماده به تصویب رساند. مواد ۱ الی ۲۸ آن راجع به علامت تجاری بود و ماده ۲۹ به بعد در خصوص ثبت اختراع و آثار آن، چون قانون مذکور در سال ۱۳۱۰ به تصویب رسیده بود و با پیشرفت تکنولوژی و امور صنعتی این قانون دیگر تکاپوی مشکلاتی که در خصوص مالکیت صنعتی بوجود می آمد نبود لذا قانونگذار در صدد برآمد تا قانونی جدید با توجه به مسائل و پیشرفتهای روز صنعتی و رفع موانعی که در قانون پیشین وجود داشت، به تصویب برساند. در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۳ قانون ثبت علائم و اختراعات و طرحهای صنعتی و علائم تجاری با ۶۶ ماده به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. این قانون علاوه بر حمایت از حق استعمال انحصاری علامت تجاری برای صاحبان ثبتی آنها و حقوق مخترعین، طرحهای صنعتی را به رسمیت شناخته و خالقین اینگونه آثار را صاحت حقوق قانونی نمود و در اصل، مالکیت معنوی افراد بر این امور سه گانه تثبیت گردید و تعرض به این قبیل حقوق را نقض حریم خصوصی مالکیت قلمداد کرد و برای کسانی که این حقوق را ذایل کنند عقوبت جزایی در نظر گرفته است.

ط - قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیتهای غیرمجاز می نمایند

قانون مذکور در تاریخ ۱۳۸۶/۱۰/۱۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. این قانون مشتمل بر سیزده ماده و دوازده تبصره می باشد. ماده ۳ آن مقرر می دارد: «هر کس با سوء استفاده از آثار مبتذل و مستجهن تهیه شده از دیگری، وی را تهدید به افشاء و انتشار آثار مزبور نماید و از این طریق با وی زنا نماید، به مجازات زناى به عنف محکوم می شود؛ ولی اگر عمل ارتكابی غیر از زنا و مشمول حد باشد، حد مزبور بر وی جاری می گردد و در صورتیکه مشمول تعزیر باشد، به حداکثر مجازات تعزیری محکوم خواهد شد». همچنین ماده ۵ همین قانون، اموری چون وسیله تهدید قراردادن آثار مستجهن به منظور سوء استفاده جنسی و اخاذی و یا جلوگیری از احقاق حق یا هر منظور نامشروع و غیرقانونی دیگر و همینطور تهیه فیلم یا عکس از محل هایی که اختصاص بانوان بوده مانند حمام ها و استخرها و تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مبتذل از مراسم خانوادگی و اختصاصی دیگران و تکثیر و توزیع آن، ممنوع و غیرقانونی اعلام کرده است. قانونگذار ضمانت اجرایی کیفری برای مرتکبین و متخلفین موارد مذکور در نظر گرفته است.

موارد تهدید کننده حریم خصوصی

حریم خصوصی اشخاص، همواره در جوامع بشری مورد هجوم و حمله دیگران قرار گرفته و می گیرد. همیشه این تهدید بر شخص وجود دارد که حریم خصوصی اش نقض و مورد تعرض قرار گیرد. چه بسیارند افرادی که بدلیل همین تهدیدها، فعالیتهای اجتماعی خود را محدود می کنند و یا از آن صرفنظر می نمایند. محققین و دانشمندان این رشته، مسائل متعددی را به عنوان منشأ اصلی تهدید علیه حریم خصوصی در دوران حاضر بیان کرده اند. از جمع نظرات آنان می توان سه مقوله، فناوری، دولت و بخش خصوصی را بعنوان موارد تهدید کننده حریم خصوصی اعلام نمود. مارک روتن برگ مدیر مرکز اطلاعات الکترونیکی حریم خصوصی ایالات متحده امریکا این سه منشأ را در شمار عوامل تهدید کننده حریم خصوصی اعلام کرده است که ذیلاً به آنها می پردازیم.^۷

الف - فن آوری

فن آوری منبع بسیاری از نگرانی ها، درباره حریم خصوصی است. اما تبیین ارتباط میان فناوری و نظارت بر حریم خصوصی شهروندان چندان آسان نیست. انتقال تصاویر از طریق تلفن همراه بصورت گسترده در جوامع و بلوتوث، انتشار تصاویر مستجهن در فضای اینترنت، انتشار عکس و فیلم از استخرهای زنانه و اتاق های پرو به فضای اینترنت از مواردی است که احساس ناامنی را حتی به اماکن عمومی نیز تسری داده است. اینها از جمله محصول پیشرفت انسان در فن آوری الکترونیکی است که برای اجتماع بشری مشکلات و معضلاتی به همراه دارد. فناوری در قلمرو نظارت، سه ویژگی را در بر دارد.

۱- تقویت

مقصود از تقویت، توانایی فناوری در افزایش قدرت گردآوری اطلاعات و دخالت در زندگی خصوصی است. برای مثال؛ لنز زوم روی دوربین به گزارش گر و فیلم بردار امکان می دهد فاصله هایی دورتر را مشاهده و رویدادهایی را ثبت کند. اگر لنز زوم وجود نداشت امکان دسترسی به رویدادهای دور نبود، ابزار شنود به مأمور پلیس امکان استراق سمع یک ارتباط شخصی را می دهد. فنون جدید تصویر برداری حرارتی به پلیس امکان می دهد تا دریابد آیا در خانه ای لامپهای مخصوص کشت «ماری جوانا» روشن است یا نه؟ تمام این ابزار و وسایل پیشرفته باعث می شود تا قدرت بدست آوردن اطلاعات و ارتباطات و دخالت در حریم خصوصی دیگران تقویت شود.

^۷ حرمت فراموش شده حریم خصوصی، بنفشه پورناجی قابل دسترس در

<http://www.aftab.ir/articles/social/law/c4c1231071101territory-private-p1>.

۲- عادی سازی

استفاده تکنولوژی پیشرفته جهت کسب اخبار و اطلاعات، توسط دیگران در جامعه موضوعی عادی برای افراد اجتماع است و کسی متعرض استفاده کنندگان نمی شود. این ویژگی هم جنبه مثبت دارد و هم جنبه منفی، بعنوان مثال دوربینی که برای ضبط تصویر صندوق بانک نصب شده است مثال مثبتی از استفاده مناسب از فناوری نظارت است، زیرا از بانک در برابر سرقت و از مشتری در هنگام بروز یک نزاع ساده مراقبت می کند. اما دوربینی که در اتاق پرو یک فروشگاه بزرگ نصب شده چه بسا بسیار مشکل ساز شود. می توان استدلال کرد هدف از نصب این دوربین جلوگیری از سرقت در فروشگاه است و به این ترتیب از هزینه های غیرضروری صاحب فروشگاه در جذب کارمندان و یا نگهبان اضافی می کاهد. اما محتمل است که مشتریان، دوربین را در اتاق پرو مزاحم بدانند و یا اینکه با توجه به وجود مذاهب و ادیان مختلف در جوامع، برخی مشتریان وجود دوربین در اتاق پرو و نظارت دیگران بر پیکره عریان یا نیمه عریان آنها را بر خلاف موازین مذهبشان قلمداد کنند.

۳- تصعید

تصعید به معنای ناممکن شدن روز افزون کشف فناوری تهاجم به حریم خصوصی از سوی شهروندان است. دوربین های مخفی، ابزارهای شنود و فناوری های گردآوری داده و اطلاعات، چنان گسترده و فراگیرند که مجالی برای گریز شهروندان از پیگیری باقی نگذاشته است. هر روز شاهد این هستیم که ادارات دولتی یا اماکن خصوصی و حتی اماکن عمومی از دوربین های مدار بسته استفاده می کنند و این استعمال هر روز بیشتر از روز قبل است. تمامی اعمال و رفتار شهروندان از هنگامیکه از خانه بیرون می آیند و تا زمانیکه به خانه خود باز می گردند، تحت کنترل است. جالب اینکه کلیت این مراقبتها را قانون نیز حمایت و تجویز می کند.

ب - دولتها

جدی ترین تهدیدها علیه حریم خصوصی از جانب دولتهاست. در افراطی ترین نوع رفتارها، هنگامی که حکومت، فردی را دستگیر و روانه زندان می کند، منزلت حریم خصوصی وی را تقریباً بطور کامل نفی می کند. دولتها و حکومتها به معنای عام به دو صورت می توانند حریم خصوصی را نادیده بگیرند. یکی اینکه قوانینی وضع کنند و در آن قوانین ورود به حریم خصوصی را مجاز شمرند و دیگر با تفسیر قوانین در مرحله اجرا، آنها را به گونه ای تفسیر کنند که مد نظرشان می باشد. برای مثال حکومتها می توانند حریم خصوصی را از طریق برنامه هایی برای تعیین اجباری هویت، آزمایش مواد مخدر، تجسس بدنی یک فرد یا جست و جو در خانه اش، حفظ و پردازش مشخصات افراد و پایگاه داده ها، انجام آزمایشهای ژنتیک و دروغ سنج، ارائه کارت شناسایی خاص جهت خدمات بانکی یا دولتی، ارائه مشخصات هویتی و فردی جهت خدمات شهری، از بین ببرند.

نتیجه گیری

هدف و منظور در هر تحقیق و تتبع علمی و پژوهشی، رسیدن به نتیجه ای مطلوب و ارائه راه کارهایی مناسب برای استفاده در جامعه و اجتماع می باشد، تا دست اندرکاران و کسانی که دستی بر آتش دارند، از این تحقیقات حسن استفاده کرده و جهت بهتر شدن امور و آسایش هر چه بیشتر افراد اجتماع آنها را به کار برند، نتایج حاصل از تحقیق پیش رو را می توان در چند موضوع، ارائه داد.

۱- حریم خصوصی، یکی از رشته های نوین حقوقی در جهان امروزی است. این رشته حقوقی، عمدتاً در قرن بیستم به منصفه ظهور رسیده است. بر اساس نتایج یک پژوهش علمی تا پیش از سال ۱۹۶۰ در باب این موضوع تقریباً هیچ مطلبی منتشر نشده است.

یعنی می توان چنین گفت که در حقوق غربی، پیدایش «حقوق حریم خصوصی» از سال ۱۹۶۰ میلادی نمودار شده است. از آن سال به بعد بود که کنوانسیون ها و اسناد حقوق بشری، منع تجاوز افراد به حریم خصوصی یکدیگر را پیش بینی کردند و حریم منزل، مکالمات و ارتباطات، اطلاعات و غیره را تفسیر و توضیح دادند. حقوق داخلی کشورهای غربی با تأسی بر اسناد مذکور و بسط و تعالی آنها و همسان سازی با حقوق داخلی خود در خصوص حریم خصوصی، مبادرت به وضع قانون نمودند.

در حقوق اسلامی، از هنگام پیدایش اسلام و نبوت حضرت محمد (ص) و نزول وحی، آیات و احادیث متعددی به حریم خصوصی اشخاص، اختصاص یافته است. در اسلام از حریم جسمانی و ارتباطات و اطلاعات به تصریح حمایت شده است. استثنائاتی که در منابع اسلامی بر ممنوعیت مداخله در امور دیگران وارد شده است، بسیار محدود و مضیق بوده، تنها به دلیل ضرورت های اجتماعی مهم، از جمله مواقعی که جلوگیری از محبوط و پایمال شدن حقوق دیگران مطرح می باشد، مقرر شده اند. در واقع دخالت در حریم خصوصی استثناء بوده و به قدر متیقن و قدر ضرورت خود محدود شده است و تفسیر موسع آن ممنوع می باشد.

در مجموع، می توان نتیجه گرفت که حریم خصوصی در نظام احکام اجتماعی اسلام، قلمرو وسیعی از زندگی انسان را شامل می شود. در این قلمرو، آزادی انسانها در تعیین سرنوشت خود به رسمیت شناخته شده است. اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از حکومتها و غیره، از مداخله در این حریم منع شده اند. در صورت مداخله اشخاص مذکور و نقض حریم خصوصی افراد اجتماع، آنان مسؤولیت جزائی و مدنی دارند.

در مقایسه حقوق غربی با حقوق اسلامی در حقوق حریم خصوصی، می توان به صراحت اذعان داشت که قدمت حقوق غربی در این مقوله حقوقی متجاوز از پنجاه سال نمی باشد، اما از بدو و تولد اسلام به این گونه حقوق توجه و عنایت خاصی مبذول شده است و قدمت آن در اسلام به بیش از ۱۴۰۰ سال می رسد.

۲- مقوله هایی چون جسم، مال، ارتباطات اعم از ارتباطات دور و ارتباطات نزدیک با اقسام و انواع آنها، اطلاعات و اسرار، حیثیت و آبرو، حریم خلوت و منزل، عقاید و آراء و افکار، نوشتار، جملگی حریم خصوصی محسوب می شوند. تعرض به آنها توسط اشخاص حقیقی و حقوقی ممنوع می باشد.

۳- حقوق موضوعه ایران، این رشته حقوقی را به صورت یک رشته مستقل و مجزا شده از رشته های دیگری حقوقی به رسمیت نشناخته است و قانونی تحت عنوان «قانون حمایت از حریم خصوصی» تاکنون به تصویب نرسیده است. در قوانین مختلف، بطور موردی، مسائل مربوط به حریم خصوصی مطرح شده و گاهاً ضمانت اجرای کیفری یا حقوقی برای ناقضین در نظر گرفته شده، ولی قانونی جامع، پیرامون آن وجود ندارد. این قضیه، یک نقص بزرگ در قوانین است.

۴- ناقضین حریم خصوصی، دارای مسؤولیت مدنی هستند. مبنای نظری مسؤولیت مدنی در نقض حریم خصوصی در تحقیق پیش رو، نظریه تقصیر نوعی است. در قوانین مختلف، اعم از جزائی و مدنی مبنای مسؤولیت «تقصیر» در نظر گرفته شده است. برای اینکه وقوع تقصیر از ناحیه کسی احراز شود، کافی است که عمل شخص، با رفتار یک شخص محتاط و متعارف در همان شرایط خارجی وقوع حادثه مخالف باشد.

۵- زیان دیده از نقض حریم خصوصی می تواند کلیه خسارات مادی و معنوی خود را از عامل زیان مطالبه کند و دادگاه می تواند در صورت وجود ارکان مسوولیت مدنی، از شیوه های جبران ضرر اعم از مالی و غیرمالی استفاده کرده و عامل زیانبار را محکوم نماید.

۶- ارزیابی ضررهای مادی و معنوی در اقسام نقض حریم خصوصی متفاوت بوده و کشورهای مختلف در برخورد با این موضوع، رویه های متفاوتی دارند. در ایران دادگاه می تواند حسب مورد از پزشکی قانونی و کارشناسان رسمی دادگستری واجد صلاحیت در رشته مورد نظر کارشناسی، استفاده کند.

در صورتی که نظریه کارشناس با اوضاع و احوال محقق قضیه مطابقت داشته باشد، دادگاه به آن ترتیب اثر می دهد و مورد لحقوق حکم قرار می دهد.

فهرست منابع

۱- کتابها

۱- قرآن مجید

۲- آخوندی، محمود؛ آئین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ سوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲.

۳- آشوری، محمد؛ آئین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ سوم، تهران، سمت، ۱۳۸۲.

۴- امامی، حسن؛ حقوقی مدنی، جلد اول، دوم و چهارم، چاپ هفتم، تهران، انتشارات اسلامیه، ۱۳۷۱.

۵- امیری قائم مقامی، عبدالمجید؛ نظریه کلی تعهدات قانون مدنی، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.

۶- انصاری، باقر؛ حقوق حریم خصوصی، چاپ اول، تهران، سمت، ۱۳۸۶.

۷- انصاری، باقر و همکاران؛ مسوولیت مدنی رسانه های همگانی، چاپ اول، تهران، معاونت پژوهشی تدوین و تنقیح قوانین و مقررات، ۱۳۸۶.

۸- انصاری، مسعود و طاهری، محمد علی دانشنامه حقوق خصوصی، جلد دوم، چاپ سوم، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.

۹- انصافداران، محمدرضا؛ بررسی تطبیقی وظایف حرفه ای وکیل دادگستری، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۶.

۱۰- باریکلو، علی رضا؛ مسوولیت مدنی، چاپ دوم، تهران، میزان، ۱۳۸۷.

۱۱- بجنوردی، سید محمد حسن؛ قواعد فقه، چاپ سوم، تهران، نشر عروج، ۱۳۷۹.

۱۲- بروجردی عبده، محمد؛ حقوق مدنی، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۰.

۱۳- بهزادی، علی؛ تقریرات درس حقوق ارتباطات، تهیه کننده محمدرضا عسگری، دانشکده علوم ارتباطات، بی تا.

۱۴- پاد، ابراهیم؛ حقوق کیفری اختصاصی، جلد اول و سوم، چاپ سوم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.

۱۵- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد سوم و چهارم، چاپ دوم، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۱.

۱۶- حسینی نژاد، حسینقلی؛ مسوولیت مدنی، چاپ اول، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجلس، ۱۳۷۷.

۱۷- درودیان، حسنعلی؛ جزو حقوق مدنی ۴ (مسوولیت مدنی) دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، نیمسال دوم سال تحصیلی ۷۰ - ۶۹

۱۸- دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه، جلد ۲۲، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.

۱۹- ژوردن، پاتریس؛ اصول مسوولیت مدنی، ترجمه مجید ادیب، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۵.

- ۲۰- سلطانی نژاد، هدایت الله؛ مسوولیت مدنی خسارت معنوی، چاپ اول، تهران، انتشارات نورالثقلین، ۱۳۸۰.
- ۲۱- شهیدی، مهدی؛ آثار قراردادهای و تعهدات، چاپ اول، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۲.
- ۲۲- ضرابی، غلامرضا؛ آئین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۲.
- ۲۳- ضیائی بیگدلی، محمدرضا؛ حقوق بین الملل عمومی، چاپ دوم، تهران، انتشارات رشديه، ۱۳۶۳.
- ۲۴- طباطبائی مؤتمنی، منوچهر؛ آزادیهای عمومی و حقوق بشر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.
- ۲۵- العطار، داود؛ دفاع مشروع در حقوق جزای اسلامی، ترجمه اکبر غفوری، چاپ اول، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰.
- ۲۶- عوده، عبدالقادر؛ بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی، ترجمه حسن فرهودی نیا، جلد سوم، چاپ اول، تهران، نشر یادآور، ۱۳۸۹.
- ۲۷- غمامی، مجید؛ قابلیت پیش بینی ضرر در مسوولیت مدنی، چاپ اول، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۳.
- ۲۸- فیوضی، رضا؛ مسوولیت بین المللی و نظریه حمایت سیاسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۶.
- ۲۹- قاسم زاده، سید مرتضی؛ مبانی مسوولیت مدنی، چاپ پنجم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۷.
- ۳۰- قاضی، ابوالفضل؛ حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، جلد اول، چاپ سوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۱.
- ۳۱- قضائی، صمد؛ پزشکی قانونی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ۳۲- قهرمانی، نصرالله؛ مسوولیت مدنی وکیل دادگستری، چاپ اول، تهران، نشر گندم، ۱۳۷۷.
- ۳۳- کاتوزیان، ناصر؛ وقایع حقوقی، چاپ اول، تهران، نشر یلدا، ۱۳۷۱.
- ۳۴- _____؛ اموال و مالکیت، چاپ ۲۳، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۷.
- ۳۵- _____؛ ضمان قهری، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- ۳۶- _____؛ الزامهای خارج از قرارداد، جلد اول، چاپ هشتم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- ۳۷- کاتبی، حسینقلی؛ حقوق تجارت، چاپ ششم، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۲.
- ۳۸- کازنو، ژان؛ جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی، ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱.
- ۳۹- کری، پیترو و جوساندرز، حقوق رسانه ها، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶.
- ۴۰- گارو، رنه؛ مطالعات نظری و علمی در حقوق جزا، ترجمه ضیاءالدین نقاب، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات ابن سینا، بی تا.
- ۴۱- گرجی، ابوالقاسم؛ آیات الاحکام، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۰.
- ۴۲- متین دفتري، احمد؛ آئین دادرسی مدنی و بازگانی، جلد دوم، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۱.
- ۴۳- مدنی، سید جلال الدین؛ حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، تهران، نشر همراه، ۱۳۷۰.
- ۴۴- _____؛ ادله اثبات دعوی، چاپ دوم، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۲.
- ۴۵- _____؛ آئین دادرسی مدنی، جلد دوم، چاپ سوم، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۲.
- ۴۶- معین، محمد؛ فرهنگ معین، جلد اول، چاپ هجدهم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۰.

۴۷- منتظری، حسینعلی؛ مبانی فقهی حکومت اسلامی، ترجمه محمود صلواتی، جلد چهارم، چاپ اول، تهران، انتشارات سرایی، ۱۳۸۶.

۴۸- موسوی، سید روح الله، تحریر الوسیله، ترجمه علی اسلامی، ۴ جلد، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا.
۴۹- معاونت برنامه ریزی و توسعه قضائی کل دادگستری استان قم، جامعه و رسانه های نوین، چاپ اول، قم، دادگستری استان قم، ۱۳۸۷.

۵۰- ویل دورانت؛ تاریخ تمدن، جلد اول، چاپ سوم، تهران، ۱۳۷۰.

۵۱- یزادنیان، علیرضا؛ حقوق مدنی، قلمرو مسوولیت مدنی، چاپ اول، تهران، نشر ادبستان، ۱۳۷۹.

۲- مقاله ها

۵۲ - پورناجی، بنفشه، «حرمت فراموش شده حریم خصوصی»، قابل دسترس در
<http://www.aftab.ir/articles/social/law/c4c1231571101territory-private-p1.php>

۵۳ - پیام، علی، حریم خصوصی شهروندان افغانستان در اسناد حقوقی، قابل دسترس در،

<http://www.dorredari.com/index2.php?option=com-content&task=view&id=39&Item...>

۵۴ - پاکوهی، علیرضا؛ ارتباط جمعی در ایران پرسشهایی برای تحقیق، مجله رسانه، شماره اول، سال هفتم.

۵۵ - تقی خانی، نیما، حاکمیت بر اینترنت، خبرنامه کانون وکلای دادگستری اصفهان، سال اول، آذرماه ماه ۱۳۸۵، شماره ۵.

۵۶ - _____؛ ترجمه مصوبه هشتمین کنگره سازمان ملل متحد، اصول اساسی مربوط به وظیفه وکلا، خبرنامه کانون وکلای دادگستری اصفهان، سال اول، اسفندماه ۱۳۸۵، شماره ۸.